

УДК 94(477)(092)

*Л.В. Баженов,
М.Ю. Костриця,
В.С. Прокопчук*

**ПОДВИЖНИК НАУКИ, ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ
(ДО 75-ТИ РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
АКАДЕМІКА І.С.ВИНОКУРА)**

В статті аналізуються етапи життя, наукової, освітянської і громадської діяльності відомого ученого історика і археолога України, педагога, подвижника регіональних досліджень на Волині, Буковині й Поділлі Іона Срулевича Винокура, який нині відзначає ювілей 75-річчя від дня народження.

Ключові слова: наука, археологія, історія, дослідження, розкопки, краєзнавство, творчість.

Прожити 75 років, коли на них припали лихоліття Великої Вітчизняної війни, голодомор 1947-го, постійні перебудови зверху в суспільстві 50–80-х, які породжували нестабільність, зневіру в краще майбутнє, непросте народження суверенної Української держави на початку 90-х і, нарешті, помаранчева революція кінця 2004-го, – не поле перейти. Феномен Іона Ізраїлевича (Срулевича) Винокура, визнаного в Україні і зарубіжною науковою громадськістю вченого історика, полягає в тому, що він не тільки за свої 75 років зумів з честю подолати усі перипетії й складнощі буття, досягти наукових висот, незаперечного авторитету у всіх, з ким стикала його доля, але й від першого свого рубіжного ювілею 50-річчя у 1980 році й до нинішнього 75-річчя в 2005-му ніколи не спочивати на лаврах, а розвивати свою творчість, науково-педагогічну і громадську діяльність динамічно, оптимістично, зі знаком плюс, залишатися на авангардних позиціях.

Сьогодні Іон Ізраїлевич є Заслуженим працівником вищої школи України, академіком Академії наук вищої школи України, академіком Української академії історичних наук, доктором історичних наук, професором Кам'янець-Подільського державного університету, завідувачем кафедри історії народів Росії та спеціальних історичних дисциплін, лауреатом ряду наукових премій України і Хмельниччини, а на громадській ниві є почесним і дійсним членом правління Всеукраїнської спілки краєзнавців, Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині й інших. До свого чергового ювілею і за 55 років подвижництва на стезі науки і освіти вчений поклав у свій творчий ужинок понад 400 академічних, науково-популярних і науково-методичних праць, у тому числі 40 монографій, книг, методичних посібників і підручників. Його прізвище і діяльність стали невіддільними в свідомості широкого загалу громадськості від археології, історії й краєзнавства України, рідної Волині, Поділля та Буковини, а притаманні висока професійність, ерудованість і сумлінність у роботі, життєва мудрість і толерантність, чуйність і доброзичливість, інтелігентність і скромність надали йому ту благодатну ауру, яка поширюється на всіх оточуючих і викликає радість спілкування, загальну любов і повагу¹.

Народився Іон Винокур 4 липня 1930 р. в селищі, нині районному центрі Ружині, що на Житомирщині, в робітничій сім'ї. Батько Сруль Гершкович – ружичанин, працював тут майстром бляхарської справи і за своїм розумом та вдачею був порадиником у життєвих перипетіях багатьох мешканців округи. Мати Марія Хаїмівна – з с.Билилівка, що неподалік Ружина, була доброю господинею. В мальовничому містечку Східної Волині хлопчик провів усього шість літ. У 1936 році сім'я переїхала до Житомира, щоб дати дітям – Іону та Євгенії – освіту. У Житомирі розпочалося шкільне життя майбутнього вченого. Та трагічні події Великої Вітчизняної війни перервали мирну ходу життя і позначилися на родині Винокурів. Сім'я вимушена була евакуюватися до далекої Середньої Азії, в м.Ашгабат (Туркменія), де батьки самовіддано працювали на потреби фронту.

Роки евакуації 1941–1944 рр. стали для Іона своєрідним університетом нових знань, вражень, способів виживання в екстремальних умовах. Довгождане повернення до визволеного від нацистської окупації Житомира припало на 1944 рік. Саме в цьому місті у 1948 році юнак завершив середню освіту в школі №25, яку до нині пошановує, навідує і добрим словом згадує своїх учителів, котрі прищепили йому інтерес до минувшини і природи краю. На вибір професії вплинули допитливість юнака, мандри і пошуки таємниць по старовинним вуличкам, околицям Житомира, кру-

чам Тетерева, що назавжди його поріднило з цим містом, прищепило любов до історії, культури, краєзнавства Волині.

1948 року Іон Винокур вступає на історичний факультет Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича і започатковує “буковинський період” свого життя. Щасливі студентські роки для нього були часом звитяги і напруженої праці в оволодінні історичними знаннями. Одночасно робота по керівництву краєзнавчим і фото гуртками у дитячих екскурсійно-туристичній та технічній станціях у Чернівцях. Допитливого студента помітили викладачі факультету. Відомий археолог і педагог Борис Онисимович Тимошук, який тоді працював у місцевому краєзнавчому музеї і викладав в університеті, з другого курсу навчання став брати з собою Винокура в археологічні розвідки і на розкопки по Буковині.

В 1949 році взяв участь у дослідженні давньоруського Василева Заставнівського району, що на Чернівецьчині, виконував функції фотографа, фіксував етапи та об’єкти розкопок. У 1951–1952 роках Б.О.Тимошук залучив його до роботи в складі Галицької археологічної експедиції АН України під керівництвом доктора історичних наук, професора В.Й.Довженка, яка досліджувала літописний Галич. Завдячуючи наставнику Б.О.Тимошуку, Іон Ізраїлевич увійшов у світ археологічної науки і пов’язав з нею усе подальше життя. Першим здобутком студента-науковця стали виконання за матеріалами, здобутими в експедиціях, і успішний захист дипломної роботи на тему: “Нові археологічні матеріали з історії Галицько-Волинської Русі”.

Після закінчення Чернівецького університету молодий випускник у серпні 1953 року повертається до рідного Житомира, де майже чотири роки працює науковим співробітником обласного краєзнавчого музею. Як творча натура, Іон Винокур повністю присвятив себе різноаспектному вивченню історії та культури Східної Волині, організації і проведенню археологічних розвідок та розкопок на Житомирщині, збиранню для потреб музею старожитностей.

Він одразу розпочав активне співробітництво з редакцією обласної газети “Радянська Житомирщина”. Вже 8 січня 1954 року на шпальтах часопису з’явилася перша стаття І.Винокура “Пам’ятник часів визвольної війни 1648–1654 років”, а згодом публікації про гайдамаччину XVIII ст.², декабристів на Житомирщині³, з історії Волині XIX – початку XX ст.⁴, про учасника повстання на броненосці “Потьомкин” І.П. Некрашевича⁵ та ін. Водночас республіканський журнал “Україна” вмів його нариси і розвідки культурознавчого характеру про давніх овруцьких каменерізів (1956)⁶, композитора В.С.Косенка (1955)⁷, польського письменника Ю. Крашевського (1957)⁸ й ін.

Та справжнім покликанням молодого науковця залишалися археологічні дослідження. Вони були спрямовані спочатку на вивчення і доповнення власними пошуками давніх пам'яток археологічної карти Житомирщини. З цією метою він запровадив на сторінках обласної газети рубрики "Слідами древніх культур" і "Цікаві знахідки". Увагу читачів тоді привернули змістовні викладом і новизною матеріалу його статті та замітки даного циклу часопису "Про давньоруські пам'ятки"⁹, "Пам'ятки первісної історії Житомирщини" (1954)¹⁰, "Новоград-Волинський скарб римських монет" (1955)¹¹, "Відкриття Радомишльської палеолітичної стоянки" (1956)¹², "Літописний Колодяжин", Стародавній Житомир"¹³, "Стародавній Коростень" (1955)¹⁴, "Стародавній Овруч" (1956)¹⁵ та ін. Уже 1956 року І.Винокур видав першу брошуру "Археологічні пам'ятки Житомирщини". В ній чи не вперше після відомого дослідника В.Б.Антоновича автор зробив спробу систематизувати старожитності краю і порушив проблеми їх більш глибокого вивчення та подав практичні поради для краєзнавців і учнівської молоді щодо виявлення, фіксації і збереження давніх пам'яток, методики організації археологічних досліджень краю. Влітку того ж року Іон Ізраїлевич взяв участь у роботі середньодніпровської археологічної експедиції АН України в зоні спорудження Кременчуцької ГЕС, що на Черкащині¹⁶, чим розширив коло своїх наукових інтересів і збагатив досвід дослідницької праці.

Важливу роль у становленні І. Винокура як історика-археолога, лектора і педагога в "житомирський період" його діяльності відіграв тоді доцент місцевого педагогічного інституту імені Івана Франка Л.А.Коваленко (1907–1985). Леонід Антонович увів у навчальний план історичного факультету курс з археології, залучив до його викладання І.Винокура¹⁷. Як згадував тогочасний студент, а згодом учений історик, Б.А.Кругляк, "відданий своїй науці молодий археолог "заразив" любов'ю до археології чимало студентів і разом з ними проводив розкопки, які дали цікаві наукові результати"¹⁸.

Дружба Л.А.Коваленка і І.С.Винокура, цих двох непересічних постатей, започаткована у 50-ті роки в Житомирі, залишилася спільною і творчою на багато років і зійшла рясними сходами в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті. Тут учитель і учень понад два десятиліття пліч-о-пліч плідно працювали, обидва захистили докторські дисертації, стали фундаторами історичного факультету, створили власні наукові школи, зайняли провідне місце в науці. У ті ж 50-і роки на ґрунті археологічного дослідження Житомирщини назавжди потоваришували з І.Винокуром відомі краєзнавці вчитель історії Г.Г.Богун (1901–1981) із с.Бистрик Бердичівського району та вчитель хімії та біології з Любара С.А.Лішко (1931–1991)¹⁹.

Визначальним здобутком “житомирського періоду” діяльності Іона Винокура стало окреслення ним головного напрямку своїх досліджень – вивчення та узагальнення на дисертаційному рівні старожитностей Східної Волині першої половини I тисячоліття н.е. Підґрунтя обраної наукової проблеми склали стаціонарні роботи на Пряжківському і Слободищенському (1955–1957) та Маркушівському й Іванківському (1959) черняхівських поселеннях II–V ст. н.е. на Житомирщині²⁰, розвідки по р. Тетерів в околицях Житомира та вздовж середньої течії р.Случ. Вже 1955 року дослідник опублікував перші матеріали вивчення черняхівської культури під рубрикою “Слідами древніх слов’ян”²¹. Саме приналежність черняхівців до ранніх слов’янських племен тоді була новаторською ідеєю і згодом оформила в його головну концепцію дослідження на подальшу перспективу творчості.

Так сталося, що у 1956 році за вказівкою з Києва історичний факультет Житомирського педагогічного інституту було переведено до Луцька. Мотиви були ніби цілком пристойними: піднести освітній рівень західних областей України. Але Житомир втратив історичний факультет, його наукові кадри, змінилася доля Іона Винокура.

1957 року за порадою свого вчителя Б.О.Тимошука (до речі, земляка, уродженця с.Лука Житомирського району) Іон Ізраїлевич повертається до Чернівецького університету і продовжує на шість років “буковинський період” життя, який завершив становлення його як ученого. Тут він створив експозицію музею університету і працює його завідувачем, викладає курс музеєзнавства на історичному факультеті, під наставництвом Б.О.Тимошука керує археологічною практикою студентів, бере діяльну участь в археологічних експедиціях на Чернівеччині, в Середньому Подністрів’ї, на Хмельниччині, Житомирщині й Тернопільщині. Так, на Буковині він проводить дослідження пам’яток рубежу і першої половини I тис. н.е. біля сіл Круглик, Борівці, Киселів. У ті ж роки бере участь у розкопках черняхівського поселення в околицях с.Іванківці Любарського району на Житомирщині, могильника цієї ж культури в с.Раковець-Чеснівський Збаразького району, що на Тернопільщині.

Починаючи з 1957 року І.Винокур публікує сам або в співавторстві з Б.О.Тимошуком у місцевій пресі та наукових виданнях²² звіти про роботу археологічного загону Чернівецького університету й, таким чином, активно прилучається до давньої історії Буковини і популяризує її. Водночас він виступає одним з організаторів стаціонарних досліджень у 1958 році трипільського поселення біля с.Магала Новоселицького району й широко інформує про знахідки громадськість у журналах “Україна”²³, “Природа”²⁴, збірнику “Археологія”²⁵. В 1959 році він бере участь у роз-

копках давньоруського храму XII–XIII ст. в околицях с.Василів Заставнівського району²⁶, в 1962 році – Киселівського могильника I–II ст.н.е.²⁷ й ін. Все це дало змогу оприлюднити Іону Ізраїлевичу (переважно у спів-авторстві з Б.О.Тимощуком) праці узагальнюючого характеру з давнього буковинознавства “Що повинен знати юний турист про археологічні пам’ятки Буковини” (1958), “Слов’янські пам’ятки Буковини” (1961), “Пам’ятки епохи полів поховання на Буковині” (1962) та ін. В археологічних дослідженнях ученого превалює проблема етногенезу ранніх слов’ян на Чернівецьчині у I – на початку II тис. н.е.

Проте головну увагу й зусилля Іон Ізраїлевич зосереджує на завершенні обраної ще на Житомирщині теми свого дисертаційного дослідження. В результаті на рубежі 50-60-х років він публікує ґрунтовні наукові статті, які відкрили новий етап в археологічному вивченні Східної Волині I тисячоліття н.е.: “Корчакська група ранньослов’янських пам’яток на території Східної Волині” (1958)²⁸, “Ранньослов’янські пам’ятки Східної Волині” (1959)²⁹, “Древности Восточной Вольни” (1960)³⁰ та ін. Підсумком багаторічної праці стало видання І.Винокуром своєї першої монографії “Старожитності Східної Волині першої половини I тисячоліття н.е.” (Чернівці, 1960), яка не втратила своєї актуальності й на початку ХХІ ст. Плідна дослідницька діяльність завершилася захистом Іоном Ізраїлевичем 1962 року у Ленінградському відділенні Інституту археології Академії наук СРСР дисертації «Старожитності Східної Волині першої половини I тис. н.е.» й присудженням наукового ступеня кандидата історичних наук. Першим опонентом на захисті виступив відомий учений, член-кореспондент АН СРСР П.М.Третяков, який дав високу оцінку роботі молодого дослідника³¹.

“Буковинський період” позитивно позначився і в особистому житті Іона Винокура. Ще в студентські часи він познайомився, а у 1955 році поріднився з молодим науковцем і викладачем Чернівецького університету Надією Григорівною Литовченко й створив міцну сім’ю.

Отримавши запрошення ректора Кам’янець-Подільського педінституту І.С.Зеленюка та завідувача кафедри історії Л.А.Коваленка, Іон Ізраїлевич та Надія Григорівна Винокури у березні 1963 року переїхали до міста над Смотричем. Тут І.Винокур став працювати на історичному факультеті педагогічного інституту (з 1997 року педагогічного університету, 2003 року державного університету) й відкрив тривалий і найбільш плідний “кам’янецький період” освітнянської, наукової і громадської діяльності. Спочатку працював асистентом, з листопада 1963 року – старшим викладачем, з 1966 – доцентом кафедри історії, знайшов повну приязнь і підтримку колег, наставництво свого завідувача, тоді відомого вченого

України, професора Леоніда Антоновича Коваленка і з його благословіння з 1969 року очолив кафедру історії СРСР і УРСР, яка з 1991 року Винокуром була реорганізована в кафедру історії Східної Європи та археології, а з 2003 року – історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін³².

1978 року в Інституті археології АН України Іон Винокур захистив докторську дисертацію на тему: “Історія та культура черняхівських племен лісостепоного Дністро-Дніпровського межиріччя”, а двома роками пізніше став професором.

З приходом на історичний факультет Іона Ізраїлевича тут поліпшилася творча атмосфера, зміцнилися демократичні традиції, взаєморозуміння і доброзичливість як у середовищі його колег, так і між викладачами та студентами, а на його кафедрі запанували у роботі професіоналізм, злагода, наукові звершення. В навчальний процес він привніс високу якість викладання археології та інших історичних дисциплін, належну організацію археологічної практики студентів, заснування єдиної у педагогічних вищих навчальних закладах України археологічної лабораторії, виконання і захист з 1968 року студентами дипломних робіт, удосконалення навчальних планів та програм, відкриття додаткової спеціальності з правознавства та інші новаторські ідеї й замисли, встановлення міцних наукових зв'язків і співпраці факультету з Інститутом археології АН України, Інститутом історії АН України, іншими академічними установами, краєзнавчими музеями Житомира, Вінниці, Хмельницького, Тернополя. Дякуючи подвижництву І.С.Винокура, Л.А.Коваленка, А.О.Кошилова, П.Ф.Лаптіна, П.Ф.Щербини й інших професорів, історичний факультет з кінця 60-х років ХХ ст. й до нині посів провідне місце серед таких же у вищих навчальних закладах України.

Для професора І.Винокура притаманні широкі наукові інтереси. Насамперед, учений зосередився на дослідженні в Україні, в тому числі в Середньому Подністров'ї, черняхівських племен II–V ст. у контексті слов'янського етногенезу I тис. н.е. та давньоруських старожитностей кінця I – початку II тисячоліть на Поділлі й Південно-Східній Волині. Для стаціонарного вивчення давніх поселень, могильників, курганів, жертвників, капищ та інших пам'яток уже 1963 року він утворив археологічну експедицію історичного факультету Кам'янець-Подільського педагогічного інституту під егідою Інституту археології АН України, яка працює без жодної перерви 40 літніх польових сезонів, здійснила чимало важливих наукових відкриттів, нагромадила для потреб науки і освіти понад 30 тисяч речових зразків давніх культур й стала справжньою школою навчання і виховання усіх тих, кого вабить світ археології³³.

Найбільш результативними були багаторічні роботи експедиції по вивченню переважно черняхівських поселень біля сіл Бакота, Устя, Велика Слобода і Сокіл Кам'янецького, сіл Ружичанка, Рідкодуби Хмельницького, с.Кремінна Городоцького, с.Юрківці Чемеровецького, с. Ставище Дунаєвського, скіфського городища біля с.Рудківці Новоушицького району, давньоруських городищ в Ізяславі, Полонному, Губині на Хмельниччині, а також дослідження слов'янських пам'яток у с.Буша та на місці спорудження Дністровської ГЕС біля с.Бернашівка на Вінниччині.

Здобуті експедицією матеріали були покладені І.Винокуром у створення своїх головних монографій: "Історія та культура черняхівських племен Дністро-Дніпровського межиріччя II–V ст. н. е." (Київ, 1972), "Давні слов'яни на Дністрі" (1977), "Історія лісостепового Подністров'я та південного Побужжя. Від кам'яного віку до середньовіччя" (1985), "Буша" (1991), "Бакота: Столиця давньоруського Пониззя" (1994), "Слов'янські ювеліри Подністров'я" (1997) та ін.³⁴

Одночасно в контексті досліджуваної наукової проблеми ученим оприлюднено в 60 – 90-ті роки понад 200 статей, розвідок і заміток в "Кратких сообщениях Института археологии АН СССР", "Советской археологии", "Археологических открытиях", "Археології", "Українському історичному журналі" та інших періодичних виданнях й багатьох академічних збірниках з археології України, Росії, Молдавії, Польщі, Болгарії тощо. Численні статті та книги об'єднані ідеєю спорідненості та взаємозв'язку усіх племен та народів, що населяли Поділля та Волинь в I тисячолітті н. е. Зокрема, своїми працями професор Винокур захистив тезу приналежності черняхівських племен II–V ст. до ранньослов'янських.

Саме про проблеми етногенезу давніх слов'ян за матеріалами конкретної історії Волині й Поділля були покладені в основу доповідей І.Винокура на міжнародних археологічних конгресах у Варшаві (1965), Празі (1966), Берліні (1970), Братиславі (1975), Софії (1980), Києві (1985), Пскові (1990), Новгороді (1996), на симпозіумах у Рильському монастирі (Болгарія) (1977), Любліні (1978, 1992) та інших, де він здобув визнання в наукових колах зарубіжжя. Ювіляр прочитав у 1992 році спецкурс "Черняхівська культура" для студентів кафедри археології Люблінського університету імені Марії Кюрі-Склодовської, опублікував у виданнях даного закладу кілька своїх статей з проблем слов'янської археології. Тому Іон Винокур був удостоєний почесної медалі "Другові університету імені Марії Кюрі-Склодовської" за плідну співпрацю з кафедрою археології Польщі цього університету³⁵.

45-річне дослідження ранньослов'янського етногенезу на Поділлі й Волині підсумоване І.Винокуром у капітальній монографії "Черняхівсь-

ка культура: витоки і доля” (2000), яка стало вагомим внеском в історичну науку, у розв’язання для українського суспільства актуальної наукової проблеми.

Провідне місце в наукових дослідженнях ученого посідає проблема літописних давньоруських міст Поділля і Південно-Східної Волині (Бакота, Ізяслав, Полонне, Губин й ін.). Починаючи з 1963 року Іон Ізраїлевич присвятив 17 літніх польових сезонів комплексному вивченню адміністративного центру Пониззя XII–XIII ст. – літописній Бакоті і завершив свою працю виданням згаданої капітальної книги “Бакота” (співавтор П.А.Горішній), яка здобула визнання і популярність у колах громадськості і науковців. У 1992–1993 рр. експедиція Кам’янець-Подільського педінституту під керівництвом І.Винокура дослідила на території Полонного, в згині р. Хомори давньоруське городище XII–XIII ст., що дало змогу значно розширити наші знання про часи заснування цього літописного міста й належно відзначити 1995 року його 1000-ліття³⁶.

Такою ж ефективною виявилась робота у 1994–1995 роках в Ізяславі спільної експедиції Кам’янець-Подільського педінституту, Хмельницького інституту удосконалення вчителів і обласного краєзнавчого музею (керівники І.І.Винокур, О.І.Журко, С.Ю.Демідко). Головним об’єктом археологів стали дослідження у найдавнішій частині міста, в урочищі “Рогнеда” давньоруського культурного шару XI–XII ст. Здобутий підйомний матеріал дав змогу Іону Ізраїлевичу локалізувати літописний Ізяславль, уточнити дату заснування цього міста й відзначити його 900-річчя³⁷.

Впродовж 1997–2004 років спільно зі своїми учнями, кандидатами історичних наук В.І.Якубовським і О.І.Журком, завідувачем археологічною лабораторією В.П.Мегеєм учений здійснює масштабні стаціонарні роботи на місці літописного Губина на р.Случі Старокостянтинівського району, який у XII–XIII ст. був одним з важливих адміністративних центрів Болохівської землі та однією з могутніх фортець Східної Європи³⁸.

Важливим підсумком першого етапу археологічних досліджень даної пам’ятки стало проведення за ініціативою і під головуванням Іона Ізраїлевича представницької всеукраїнської науково-практичної конференції “Літописний Губин у контексті історії Болохівської землі XII–XIII ст.” (Старокостянтинів–Губин, 26–27 червня 2004 року)³⁹ та видання під керівництвом І. Винокура колективної монографії “Літописний Губин XII–XIII ст. Болохівська земля. Вып. 1. За матеріалами археологічних досліджень 1997–2003 років. До 800-річчя Губина” (2004)⁴⁰.

Не випускає учений з поля зору своїх наукових інтересів проблему заснування та історію середньовічного міста Кам’янця-Подільського. Вже у середині 60-х – на початку 70-х років спільно з відомим київським архи-

тектором-реставратором Є.М.Пламеницькою та тутешніми краєзнавцями І.Винокур під час археологічних досліджень кам'янецького замку і території Старого міста виявив культурні нашарування XII–XIII ст., що дало змогу вченому опублікувати полемічну статтю “Як починався Кам'янець” (1976)⁴¹, а згодом разом зі своїм учнем, кандидатом історичних наук М.Б.Петровим розв'язати в 90-х роках тривалу дискусію серед науковців навколо датування і першопочатків становлення Кам'янця-Подільського⁴², яка триває й досі. Продовження дискусії відображено в доповіді І. Винокура “До питання про вік Кам'янця-Подільського”, яку виголосив учений на Другій міжнародній науково-практичній конференції “Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських культурних зв'язків: історія та сучасність” (14 травня 2005 року). Водночас він спільно з нині професором М.Б. Петровим опублікував ґрунтовні праці з історичної топографії цього міста з найдавніших часів до початку XX ст. (1973)⁴³. Також до сьогодні не втратив своєї актуальності й популярності створений І.С.Винокуром та колишнім директором місцевого краєзнавчого музею Г.М.Хотюном ілюстрований путівник “Кам'янець-Подільський державний історико-архітектурний заповідник” (1981, вид.2-е, 1986). Глибокі знання ученого з історії та культури древнього міста над Смотричем і їх популяризація в місцевій пресі та наукових виданнях знайшли відгук і шану в кам'янчан. 1995 року професор І.Винокур був удостоєний міської премії імені подільського історика та краєзнавця Юхима Січинського.

Увага вченого звернута і до проблем загальної історії України, а навчальний посібник “Давня і середньовічна історія України” (1996), створений спільно з його учнем, кандидатом історичних наук, доцентом С.В.Трубчаніновим, визнано кращим серед поданих на конкурс, організований Міністерством освіти України та міжнародним фондом “Відродження” у рамках Програми трансформації гуманітарної освіти.

І. Винокур взяв участь у написанні статей до “Радянської енциклопедії історії України” (1969–1971), нарисів до книги “Репресоване краєзнавство. 20–30-ті роки” (1991), книги “Археологія доби українського козацтва XVI–XVII ст.” (1997) та інших колективних наукових історичних видань. Він створив для потреб вищої середньої освіти методичні посібники “Боротьба Русі за повалення татаро-монгольського іґа” (1980), “Давній Київ” (1982), “Устим Кармалюк” (1987), “Пам'ятки історії у творчості Т.Г.Шевченка” (1989), “Нариси історії Поділля” (1990), у співавторстві з С.В.Трубчаніновим навчальні посібники для студентів усіх спеціальностей “Історія України” (1995), для учнів 6–7 класів “Історія України” (1997, 1998), популярний підручник для школи “Історія Поділля та Південно-

Східної Волині” (1993) та інші. Всі ці видання засвідчують багатоаспектну зацікавленість автора історією України та її регіонами. При цьому історичні погляди вченого на події і явища минулого відзначаються об’єктивністю, поміркованістю і виваженістю.

Водночас, дбаючи про підвищення якості викладання з археології України та її земель, про озброєння освітян, шкільних історичних гуртків та музеїв, Іон Винокур підготував і оприлюднив численні методичні посібники й рекомендації, з-поміж яких знаходяться в активному вжитку: “Археологічні пам’ятки Хмельниччини” (1964), “Збирання і вивчення археологічних пам’яток та методика їх використання в школі” (1967) тощо. Особливої популярності у вищих навчальних закладах держави здобув створений спільно І.Винокуром і Д.Телегіним підручник для студентів історичних спеціальностей “Археологія України” (1994), який перевидано масовим тиражем у 2004 році. Даний підручний поки є єдиним в Україні і має ліцензію Міністерства освіти і науки України.

Як істинний учений, І.Винокур створив з числа вихованців і послідовників власну наукову археологічну школу. Своїми найближчими учнями професор вважає доктора історичних наук О.М.Приходнюка, кандидата історичних наук Л.В.Вакуленко (Інститут археології НАН України), професора М.Б.Петрова, кандидатів історичних наук О.Л.Баженова В.І.Якубовського, доцента А.Ф.Гуцала, завідувача археологічної лабораторії В.П.Мегея, лаборанта В.А.Гуцала (Кам’янець-Подільський держуніверситет), кандидата історичних наук, доцента О.І.Журка (Хмельницький інститут бізнесу), кандидатів історичних наук І.П.Герету, Б.С.Строєця (Тернопільський обласний краєзнавчий музей) та інших.

Водночас академік І.Винокур виступає впродовж 60-х років ХХ – початку ХХІ ст. визначним організатором краєзнавчого руху на Волині-Житомирщині, Буковині й Поділлі. З 1964 р. він один із засновників і керівників Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства, з 1966 р. – постійний член правління Хмельницької обласної організації Українського товариства охорони пам’яток історії та культури, з 1991 р. – входить у Раду, а з 1993 р. – член правління і почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців, з 1995 р. – один з керівників Центру поділезнавства Інституту історії України НАНУ при Кам’янець-Подільському педуніверситеті та ін. У такій ролі він став одним з організаторів І–ХІ Подільських історико-краєзнавчих конференцій, що відбулися в м.Кам’янець-Подільському в 1965–2004 рр., які за своїм науковим рівнем проведення є міжнародними і престижними в Україні, та ряду інших міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-краєзнавчих форумів, що відбулися в 90-ті рр. ХХ ст. – 2005 р. у Києві, Житомирі, Хмельницькому, Ка-

м'янці-Подільському, Ізяславі, Полонному, Шепетівці, Могилеві-Подільському, Меджибожі, Старій Синяві, Старокостянтиніві, Дунаївцях тощо.

Іон Винокур входив до авторського колективу по створенню тому “Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область” (1971), “Довідника з археології України. Хмельницька область” (1984), наукових збірників “Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля” (1986, 1992, 2002), “Освіта, наука і культура Поділля” (1998, 2002, 2003, 2004), “Кам'яниччина в контексті історії Поділля” (1997, 1998) й чимало інших, які характеризують різноманітні інтереси вченого в галузі регіональних досліджень. За видатні заслуги на тлі розвитку подільського історичного краєзнавства в 1997 році І.І.Винокуру була присуджена обласна премія імені Юхима Сіцінського.

Із здобуттям Україною незалежності та відродженням краєзнавчого руху в регіонах, Іон Винокур через 30 років, віддаючи данину науковим прагненням своєї молодості, знову повертається до першої своєї любові – археології Східної і Південно-Східної Волині-Житомирщини. Вчений практично щорічно задіяний у краєзнавчих форумах рідного краю. Він бере активну участь у міжнародних і всеукраїнських науково-краєзнавчих конференціях: “Велика Волинь: минуле і сучасне” (Житомир, 9–11.09.1993), “Звягель древній і вічно-молодий. З нагоди 200-річчя Волинської губернії та 200-річчя найменування міста Звягеля Новоград-Волинським” (Новоград-Волинський, 13.09.1995), “Національні меншини Правобережної України” (Новоград-Волинський, 15–17.10.1998), “Болохівщина: земля і люди” (Хмельницький–Стара Синява–Любар, 23–24.06.2000), “Житомирщина на зламі тисячоліть” (Житомир, 20–23.09.2000), “Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття” (Бердичів, 15–17.05.2001), “Житомир в історії Волині та України” (Житомир, 15–18.09.2004) та ряду інших. І.Винокур виголосив на цих зібраннях науковців і краєзнавців важливі доповіді теоретичного характеру “Слов'янські пам'ятки Східної Волині I тис.н.е.” (1993)⁴⁴, “Дулібсько-волинський союз в історії східних слов'ян” (1998)⁴⁵, “Слов'яно-руські старожитності у надріччі Гнилоп'яті” (1999)⁴⁶, “Історія та культура Волині I – на початку II тис. н.е.”⁴⁷, “Археологічні пам'ятки Житомира та його периферії”⁴⁸ та ін. До того ж, учений з 1991 року є дійсним, а з 2000 року почесним членом Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині, з 1998 року і по даний час входить до складу редакційної колегії й причетний до видань 18–32 томів наукових збірників “Велика Волинь. Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині”.

На початку XXI ст. у складі Житомирського педагогічного університету (тепер державного університету) імені Івана Франка відродився істо-

ричний факультет. З 2004 р. Іон Винокур тут викладає за сумісництвом курс археології, організовує археологічну практику студентів, виступає автором видання тематичних книг з серії “Археологія Житомирщини”. Перебуваючи кожного року по декілька разів у рідному Житомирі, учений знаходить час відвідати у старовинному місті непримітний одноповерховий будинок по вулиці Мануїльського (колишня Міщанська), де минула його повоєнна юність, покласти квіти пам’яті на могилу батька та першого наставника у музейній справі – відомого орнітолога В.І.Бруховського, зустрітися з молодією генерацією дослідників, допомогти їм слушною порадою, добрим словом. Не забуває Іон Ізраїлевич провідувати отчу землю Ружин, де він народився, де бережуться коріння його родини.

Як відомий учений, професор Іон Винокур веде значну науково-організаційну роботу. Він є членом Ради Національного комітету України Міжнародної унії слов’янської археології (з 1997 р.), членом наукової координаційної Ради з проблем “Археологічні дослідження на території України” при Інституті археології НАН України, членом Наукової координаційної ради з проблем “Історичне краєзнавство в Україні” при відділенні історії, філософії та права НАН України, членом спеціалізованої Ради при Інституті археології НАН України по захисту докторських і кандидатських дисертацій, а після обрання у 1997 і 1998 роках відповідно академіком Академії наук вищої школи України та Української академії історичних наук активно працює в наукових комісіях і радах цих об’єднань учених. До того ж, Іон Ізраїлевич виступає членом редколегій журналів “Археологія”, “Краєзнавство”, “Хмельниччина: Дивокрай”, “Наукових праць Кам’янець-Подільського державного університету: історичні науки” й інших історичних періодичних видань. Одночасно академік займається навчанням магістрантів і аспірантів рідного закладу, підготовкою докторів та кандидатів наук в галузі археології та історії.

Упродовж усієї своєї наукової діяльності Іон Винокур співпрацював з такими відомими вченими, як нині є покійними, С.М.Бібіковим, Ф.П.Шевченком, В.Й.Довженком, М.Ю.Брайчевським, Б.О.Тимошуком, Л.А.Коваленком та іншими, підтримував зв’язки з членом-кореспондентом АН СРСР П.М.Третьяковим, професором з Петербургу М.О.Тихановою, з академіком АН СРСР Б.О.Рібаковим (Москва), професорами Я.Гурбою, А.Коковським, М.Парчевським, В.Шиманським (Польща). Нині І. Винокур активно співпрацює з директором Інституту археології НАН України, академіком П.П.Толочком, академіками НАН України П.Т.Троцьком, В.А.Смолієм та ін. З-поміж науковців і краєзнавців його друзями були і є С.К.Гуменюк (м.Хмельницький), М.М.Євтушок (м.Старокостянтинів), О.М.Пажимський (с.Самчики на Старостянтинівщині), К.І.Тере-

шук (с.Косків на Шепетівщині), В.С.Прокопчук (м.Дунаївці), Г.М.Хотюн, Б.М.Кушнір (м.Кам'янець-Подільський), І.І.Заєць (м.Вінниця), М.Ю.Костриця, Б.А.Кругляк, І.І.Ярмошик (м.Житомир), Б.А.Прищепа (м.Рівне), М.М.Кучінко (м.Луцьк) й чимало інших. Головне ж, за 42 роки плідної науково-педагогічної діяльності в Кам'янець-Подільському університеті Іон Ізраїлевич вивчив і випустив у світ понад 6 тисяч учителів історії, суспільствознавства і права, кожен з яких взяв від нього частку знань і умінь, доброго і розумного, просто сердечного тепла й всього того, що знадобиться на довгій життєвій ниві. Тому не має жодного випускника, який би гарним словом не згадував би свого наставника, з радістю не очікував би зустрічей з ним. В їх уявленнях “факультет”, “наука”, “Винокур” давно з'єдналися в одне поняття, в один смисл.

Багаторічна сумлінна педагогічна, наукова і громадська діяльність академіка Іона Винокура гідно оцінена. Він – Заслужений працівник вищої школи, нагороджений медалями “За доблесну працю” та А.С.Макаренка, знаком “Відмінник народної освіти України”, Почесними Грамотами Міністерства освіти України, а в 2002 році удостоєний диплома і медалі нагороди Ярослава Мудрого Академії наук вищої школи України. Ім'я вченого занесено до Книги Пошани Хмельницької області. У 2003 р. І.Винокур нагороджений Почесною грамотою і медаллю Верховної Ради України за особливі заслуги перед Українським народом.

Водночас Іон Ізраїлевич турботливий сім'янин і вдячний син. З дружиною Надією Григорівною (кандидатом біологічних наук, доцентом) виховали дочку Тетяну, яка обрала шлях батьків. Світлій пам'яті своїх батьків він присвятив монографію “Слов'янські ювеліри Подністров'я”(1997). Сьогодні ж йому судилося дбайливо доглядати могилу рідної дружини, створити в ім'я її незабутньої пам'яті нову книгу.

З висоти 75-річного ювілею можна переконливо сказати, що усе свідоме життя Іон Винокур робив і здійснює усе залежне від нього, щоб гідно прислужитися українському народу, розбудові вищої і середньої освіти та розвитку історичної науки. Академік збагатив свою науку важливими і цінними відкриттями і по праву дістав визнання відомого вченого, авторитетного дослідника, активного громадського діяча, педагога від Бога, прекрасної людини. 75 років для ювіляра, сповненого творчої енергії і наснаги, – вік зрілості, досконалості і мудрості. Добре знаючи його наукові плани (завершити багаторічні археологічні розкопки літописного Губина й видати за їх результатами кілька книг, оприлюднити нові монографії), веселу і оптимістичну вдачу, віру в добре майбутнє, ми переконані в тому, що Іону Ізраїлевичу по плечу і під силу й надалі сіяти навколо себе розумне, світле, вічне. Щиро бажаючи ювіляру міцного здоров'я, довго-

тривалого розквіту творчих сил, очікуємо від шанованого академіка Іона Ізраїлевича Винокура звершення нових цікавих задумів, експедицій, книг, талановитих і вдячних учнів – послідовників.

Примітки

1. Див.: *Баженов А.В.* Винокур Іон Срулевич (Ізраїлевич) // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – С.67-80; *Баженов А.В., Філіпюк А.Г.* Історія Волині і Поділля в працях професора І.С.Винокура // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: Науковий зб. – Хмельницький, 1995. – С. 303 – 306; *Баженов А.В.* Іон Винокур // Південно-Східна Волинь: наука, освіта, культура. – Хмельницький; Шепетівка, 1995. – С.43-47; *Костриця М.Ю.* Академік І.С. Винокур – дослідник і краєзнавець Волині-Житомирщини // Житомирщина на зламі тисячоліть: Науковий збірник “Велика Волинь. – Житомир: М.А.К, 2000. – С.365-366; *Прокончук В.С.* Подільський історик, археолог І.С.Винокур // VII Всеукр. наукова конф. “Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність”. – К., 1995. – Ч.І. – С.39-40; *Прокончук В.С.* Іон Срулевич Винокур – археолог, педагог, громадянин // Іон Срулевич Винокур: Бібліографічний покажчик (До 70-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – С.4-15; *Петров М.Б.* До ювілею І.С.Винокура // Археологія. – 1997. – №2. – С.141-142 та ін.

2. *Винокур І.* Боротьба трудящих Волині проти феодално-кріпосного гніту у XVIII ст. // Рад. Житомирщина. – 1956. – 16 серпня.

3. *Винокур І.* Декабристи на Житомирщині // Рад. Житомирщина. – 1957. – 24 лют.

4. *Винокур І.* Експонати розповідають // Рад. Житомирщина. – 1955. – 1 березня.

5. *Винокур І.* Наш земляк – учасник повстання на броненосці “Потьомкин” // Рад. Житомирщина. – 1955. – 25 квітня.

6. *Винокур І.* Давні овруцькі каменерізи // Україна. – К., 1956. – №22.

7. *Винокур І.* Житомирці шанують пам'ять земляка // Україна. – 1955. – №12.

8. *Винокур І.* Медаль на честь Крашевського // Україна. – 1957. – №19.

9. *Винокур І.* Свідчення спільності культур братніх народів (Про давньоруські пам'ятки Волині // Рад. Житомирщина. – 1954. – 18 березня.

10. Рад. Житомирщина. – 1954. – 19 жовтня.

11. Там же. – 1955. – 24 квітня.

12. Там же. – 1956. – 17 жовтня.

13. Там же. – 1955. – 18 вересня.

14. Там же. – 1955. – 13 листопада.

15. Там же. – 1956. – 1 квітня.

16. *Винокур І.* Археологічні дослідження (Про розкопки в зоні будівництва Кременчуцької ГЕС // Черкаська правда. – 1956. – 19 серпня.

17. *Костриця М.Ю.* Академік І.С.Винокур – дослідник і краєзнавець Волині-Житомирщини. – С.365.

18. *Кругляк Б.А.* Л.А.Коваленко і його учні – дослідники історії Волині і Житомирщини // АСАДЕМІА на пошану професора Леоніда Антоновича Коваленка. – Т.1. Історичні дослідження. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С.48.
19. *Костриця М.Ю.* Академік І.С. Винокур – дослідник і краєзнавець Волині-Житомирщини. – С.365.
20. Винокур І. По слідах древніх слов'ян // Рад. Житомирщина. – 1955. – 21 грудня.
21. Там же.
22. *Винокур І.* Археологічні дослідження (Про розкопки археологічного загону ЧДУ в Чернівцях та в селах Киселів-Борівці Кіцманського району) // Рад. студент (ЧДУ). – 1957. – 24 верес.; Його ж. – Археологические исследования Черновицкого госуниверситета в 1959 году // Научный ежегодник Черновицкого госуниверситета за 1959 год. – Черновцы, 1960. – С.149-151.
23. *Винокур І., Тимошук Б.* Речі починають говорити (Про розкопки в Магалі) // Україна. – 1959. – №4.
24. *Винокур І.* Горох медного века // Природа. – 1960. – №8. – С.102-103.
25. *Винокур І.* Археологічні дослідження на трипільському поселенні біля с.Магала // Археологія. – К., 1966. – Т.ХХ. – С.157-163.
26. *Винокур І., Тимошук Б.* Цікава сторінка історії нашого краю (Про розкопки давньоруського храму XII–XIII ст. в с.Василів Заставнівського району) // Рад. Буковина. – 1959. – 15 серпня.
27. Рад. Буковина. – 1962. – 8 серп.; *Вакуленко Л.В., Винокур І.С.* Киселевский могильник III вв. н. э. // КСИА АН СССР. – Т.112. – М., 1967. – С.126-132.
28. Научный ежегодник Черновицкого госуниверситета за 1957 год. – Черновцы, 1958. – С.113-116.
29. Наукові записки Чернівецького держуніверситету. – Т. XXXV. Серія історичних наук. – Чернівці, 1959. – С.167-182.
30. КСИА АН СССР. – М., 1960. – С.52-60.
31. *Прокопчук В.С.* Іон Срулевич Винокур – археолог, педагог, громадянин. – С.6.
32. Там же. – С.7.
33. *Винокур І.С.* 30 років досліджень археологічної експедиції Кам'янець-Подільського педінституту // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С.78-81.
34. *Баженов Л.В.* Винокур Іон Срулевич (Ізраїлевич) // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – С.72-73.
35. Іон Срулевич Винокур: Бібліографічний покажчик (До 70-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – С.12, 21.
36. *Винокур І.С., Мегей В.П.* Археологічні дослідження в м.Полонному (1992 – 1993) // Полонному 1000 років. – С.8-20.
37. *Винокур І., Журко О., Демідко С.* Волинський Ізяславль – перлина на Горині.

Нові археологічні відкриття // Дивокрай: Науково-краєзн. альманах. – Хмельницький, 1995. – Вип.1. – С.25-31.

38. *Винокур І.С., Якубовський В.І., Журко О.І.* Археологічні дослідження літописного Губина в 1997 р. // Поділля і Південно-Східна-Волинь в роки Визвольної війни українського народу середини XVII ст. – Стара Синява, 1998. – С.157-167.

39. Літописний Губин у контексті історії Болохівської землі XII–XIII ст: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Ред. кол.: Винокур І.С. (відп. ред.), Баженов Л.В. та ін. – К.; Кам'янець-Подільський; Старокостянтинів, 2004. – 180 с.

40. *Винокур І.С., Журко О.І., Мегей В.П., Якубовський В.І.* Літописний Губин XII–XIII ст. Болохівська земля. Вип.1. За матеріалами археологічних досліджень 1997–2003 років. До 800-річчя Губина. – К.; Кам'янець-Подільський; Хмельницький; Старокостянтинів, 2004. – 205 с.

41. Наука і суспільство. – К., 1976. – №7. – С.46-48.

42. *Винокур І.* До питання про вік Кам'янець-Подільського // Фортифікація України: Міжнарод. конф. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С.20-21; *Винокур І., Петров М.* До початку історії м.Кам'янець-Подільського // “Marra mundi”. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича. – Львів; К.; Нью-Йорк, 1996. – С.113-135; *Винокур І., Петров М.* Про час заснування Кам'янець-Подільського: дискусійний аспект // Краєзнавство. – К., 1999. – С.10-21.

43. *Винокур І.С., Петров М.Б.* Історична топографія Кам'янець-Подільського з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – Хмельницький, 1973. – 27 с.

44. Велика Волинь: минуле й сучасне: Тези міжнарод. краєзнавчої конф. – Житомир, 1993. – С.23-25.

45. Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. педуніверситету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т.2(4). – С.202-209.

46. Бердичівська земля в контексті історії України: Наук. зб. – Житомир, 1999. – С.54-57.

47. Житомирщина на зламі тисячоліть. – С.114-118.

48. Житомиру – 1120 (884-2004): Науковий збірник “Велика Волинь”. – Житомир: М.Косенко, 2004. – С.10-14.

Резюме

В статтє анализируются этапы жизни, научной, просветительской и общественной деятельности известного ученого историка и археолога Украины, педагога, энтузиаста региональных исследований Волини, Буковины и Подолли Иона Срулевича Винокура, который сегодня отмечает юбилей своего 75-тилетия.